

שפניה מוריקות בידוע שנבעלה. הוי 'נפלאים מעשיך' — על ידי נפלאות מעשיך נודע אם יודעת איש. (בעל הטורים, מטות)

דף טא

'ככתבם וכלשונם'

'אתם קרויין אדם ואין עובדי כוכבים קרויין אדם' — 'ראה ברעיא מהימנא בדרשה ד'אדם' — אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם... ומשם נראה כי ענין 'אדם' הוא שלימו דכר ונוקבא, וטעמו כמו שכתוב 'ויקרא את שם אדם', [לכן מפורש ביבמות ס"ג כל ישראל שאין לו אשה אינו אדם]. וזה דוקא בישראל, ששניהם מכוונים להוציא תולדות לקיום האומה ומצווים בפריה ורבייה... לא כן אומות העולם שאינן מצווים בפו"ר, כי ענין הולדה שלהם רק לקיום ישוב העולם ולמלאות רצון הטבע הדורש תפקידו, כמו כל הברואים. והנקיבה אינה מתייחסת אל הזכר כלל (וכמו שמצאנו 'רחמנא אפקריה לזרעו'). ועיין 'בעלי הנפש' להראב"ד בשער הקדושה בזה. וזה הענין שנבראו הבהמות גופים נפרדים מן האדמה, לא כן האדם היו זכר ונקבה בריאה אחת. עיין שם דבריו הקדושים. לכן אין אומות העולם קרויין אדם. (משך חכמה בראשית ה,ב)

— 'אין הכוונה כאן להוציא יתר העמים מכלל אדם, רק חז"ל באו לפרש כי בכל עת אשר נזכר בתורה ובכתבי הקודש סתם לשון 'אדם', לא כווננו רק אל בני ישראל, כמו בכל ספרי ונמוסי הדת המיוחדות לאומה אחת, כל מקום שנזכר בדבריהם סתם, כי האדם מחויב או מוזהר כך וכך, הכוונה רק אל אותם בני אדם אשר מוכרחים להאזין בקול הפקודות הללו, כן בתורה ובנביאים, כל מקום שנזכר בני אדם סתם, הכוונה לישראל כי רק להם הטיפו מילתם, זולת במקום דמפורש דנבאו גם לאומות, ופשוט'. (מהר"ץ חיות כאן).

— '... לכן השם 'אדם' פותח באל"ף הרומז על יחודו יתברך שהוא התכלית וסופו דם, כלשון שאמרו (בר"ה) דם תהא אחריתו... כי זה סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו להיות החכם עיניו בראשו לשום אחרית כראשית לייחד יחודו יתברך כר' עקיבא שיצתה נשמתו באחד, ר"ל על ידי יחוד של מעלה באחד יצתה נשמתו, לא על ידי המסרקות של פרזל... שהיחוד הגמור הוא ביטול כל הכחות וחלק אלקי ממעל למקורן... וזו היא מיתת נשיקה הידועה — זהו הוראת שם 'אדם', עד שלכן דרשו ז"ל אתם קרויין אדם כו' — כי מי שאין יכול להשלים גילוי יחוד האמיתי, אינו קרוי אדם.

ועל כן לא מצאנו אחר אדם הראשון בכל הש"ס ודברי רז"ל שם אדם פרטי הנקרא אדם, ואע"פ שנמצא שם פרטי על שם הכלל, וזה כי ידוע כל התגלגלות הסבות העולמיות העוברות עלינו המה אך בשביל גילוי היחוד האמיתי לכל באי עולם, כמפורסם בדברי הנביאים והחכמים ע"ה, ויתבררו ויתלבנו הדברים עד עת קץ הידוע לפניו יתברך, שאו ישתלמו כל האמצעיים הנצרכים לגילוי יחודו יתברך בעולם, ולכן לא יתכן שם העצם אדם על אדם פרטי, שהוא הוראת השתלמות היחוד על אופן היותר שלם, וזהו מה שאיננו, אפס בדרך כלל נוכל לקראו אדם — ר"ל שהמין הכללי הוא האדם האמיתי, שהרי בכללותם והצטרפותם הם משלימין היחוד כולו, כמו שאיתא ביבמות, אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שביארוהו דר"ל בגוף אדם הראשון, כמו שאיתא בשמות רבה יש נשמות תלויין בשערו ובחוטמו וכו', וכללות נשמות ישראל כולם שהם המתוארים בתואר אדם כללי הם המשלימים גילוי היחוד על

אמיתותו ושלמותו, כהוראת שם אדם, ולכן אדם הראשון נקרא אדם כפי בריאותו קודם החטא שספרו רז"ל היתה מעין עוה"ב, והוא כאשר אמרנו כי הוא כולל הנשמות כולם וכאשר הי' על שלמותו היה הוא באמת צורת האדם השלימה'. (מתוך אור זרוע לצדיק עמ' 32-33).

ע"ע זוהר תזריע מח; תנדב"ר ו; תפארת ישראל (למהר"ל) — יב; נצח ישראל — יד; תולדות יעקב יוסף (לרה"ק מפולנאה) — בהקדמה; אור יהושע (ממעויבו) — תבא קד, א; דברי שאול (לגרי"ש נתנון); מחשבות חרוץ (לר"צ הכהן מלובלין) — עמ' 24 58; קדושת השבת — עמ' 25 50.

'... דלמא איקטיל חד מישראל' — יש מקשים לשיטת הרמב"ם שספק דאורייתא מותר מן התורה, מדוע הצריך הכתוב להזות ולחטא בגלל הספק שמא נגע במת ישראל. יש אומרים שבמצוות עשה מודה הרמב"ם שספק לחומרא מהתורה, כי צריך לקיים המצוה בודאות (ונתבאר במק"א), והכי נמי מצות הזאה קיימת בספק.

ואם תאמר הלא מהתורה הולכים אחר הרוב, ורוב חללים נכרים — יש לומר שרבי שמעון סובר כרבי מאיר שאמר 'סמוך מיעוטא לחזקה', וצריך לומר שאף לפי הסלקא-דעתין היה טמא טומאת ערב מכל מקום, הלכך יש כאן חזקת טומאה והיא מצטרפת עם מיעוט חללי ישראל, לכך צריכים הזאה מהתורה. (עפ"י עונג יום טוב עא. וע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב לב, ו).

מעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס, ומנהו המלך להיות כהן גדול... אמר רב יוסף: קטיר (— קטר) קחזינא הכא, דאמר רב אסי: תרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דמוקי ליה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי' —

כמה ראשונים כתבו [דלא כהתוס' ישנים כאן], שיהושע בן גמלא המוזכר כאן הוא אותו האיש שהזכירוהו לטובה על שהתקין להעמיד מלמדי תינוקות בכל מקום ומקום. (תוס' ב"ב כא; תוס' ישנים יומא יח; ועוד. וע' תשב"ץ ח"ג לו; מהרש"א סוטה מ). וכתבו התוס' (בב"ב כא): 'צדיק גמור היה, כדאשכחן הכא (בב"ב. וע' בפירוש רש"י בסוגיא). והא דקאמר התם (ביבמות כאן) 'קטיר קחזינא הכא' — לפי שהיו אחרים חשובים ממנו'. עד כאן לשון התוס'.

ומשמע, דאילו לא היו אחרים חשובין ממנו, ליכא איסורא לתת מעות כדי שיתמנה. ולכאורה נראה דהממנה אותו בשביל מעות עובר בלאו דלא תכירו פנים במשפט — 'זה הממונה להושיב דינין. שמא תאמר: איש פלוני נאה אושיבנו דיין, איש פלוני גבור... איש פלוני קרובי... (ספרי ריש דברים). וכל שכן אם עושה כן בשביל הנאת כסף. ואם כן, הנותן לו כסף עובר משום 'לפני עור לא תתן מכשול' ואפשר דגם הך איסורא ליכא אלא בממנה מי שאינו הגון, או שיש אחרים חשובין ממנו, אבל אם המתמנה הגון, לזה אין איסור ליקח מעות ממנו כדי שימנוהו. וכעין זה מצינו גבי נושא אשה לשם ממון, דהקפידא היא רק אם אינה הוגנת לו, כמ"ש הריב"ש סי' טו ובאה"ע סי' ב". (קובץ שיעורים — בבא בתרא, עא)

יש להעיר: א. מש"כ שיש כאן לאו דלא תכירו, לכאורה לאו בדוקא, שאין המדובר כאן על העמדת דיין אלא כהן גדול, ו'משפט' כתיב, אלא שרואים משם שענין פסול הוא.

ב. מש"כ וכל שכן אם עושה כן בשביל הנאת כסף' — שם בספרי מפורש גם 'איש פלוני הלווני ממון אושיבנו לדיין, וצ"ב שלא הזכירו.

ג. י"ל שהדוגמא שהביא מנושא אשה לשם ממון, אינה דוגמא בעלמא, אלא כלל אחד הוא כאן וכאן, וכשם שבנישואין כתב הרמ"א (אה"ע ב) שממון זה אינו של יושר, אף כאן יש לומר שאעפ"י שאין איסור בדבר, אין ראוי ונכון לעשות כן, מלבד ה'לזות שפתים'.

ויש להעיר מדברי התוס' הללו על מה שכתב הב"ח (ח"מ ח) להוכיח ב'ראיה ברורה' ממעשה דיהושע בן גמלא, שאסור ליתן ממון כדי שימנוהו לדיין, אפילו אם הוא גדול בחכמה ובמנין ואין גדול כמותו. —

אולם בתוס' ובעוד ראשונים משמע שלא גינו אלא משום שהיו אחרים ראויים יותר ממנו, כאמור. (עוד בעניני תגמול לפרנסי הקהל — ע' במובא ביומא יח (חוברת קכד).

'יבא עשה וידחה את לא תעשה?...' — ע' במובא לעיל כ (חוברת קמה).
 (שם מבואר, לפי הדעה שהאשה אינה מצווה ביבום, כיצד עשה דבעל ידחה לא-תעשה שלה; הוכחת הגר"ח שיבום ללא קנין אין בו קיום מצוה).

דף סב

באורי אגדה, ענינים ורמזים

'והסכימה דעתו לדעת המקום דכתיב אשר שברת — יישר כחך ששברת' — וצריך עיון, הלא כמה אשר כתובים בתורה שאינם לשון אישור? ושמעתי, משום שכתוב אשר שברת ושמתם בארון ושברי לוחות מונחים בארון, ואלמלא היה בשבירתם חטא — אין קטיגור נעשה סניגור, אלא מלמד שהיתה שבירתם חביבה לפניו.

ומדרש אגדה: יהושע ושבעים זקנים תופסים בידו שלא ישברם, ולא יכלו לו, אמר הקב"ה: תהא שלו באותו היד שנאמר ולכל היד החזקה... אשר עשה משה. ואפשר משום כך דרש 'אשר' זה לשון אישור. (רמב"ן שבת פז ועוד. וע"ע ב'חדושי הר"ן' שם).
 ע"ע: דובר צדק, עמ' 158; מי השילוח — ח"ב תשא; חדושי רא"מ הורביץ.

'הוסיף יום אחד מדעתו — מאי דרש? וקדשתם היום ומחר — היום כמחר, מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו' — אם היה זה מדרש גמור, לא היה נחשב שהוסיף מדעתו והסכים הקב"ה עמו, והרבה כיוצא בו עשה משה ושאר נביאים — אך באמת הקב"ה אמר לו היו נכונים ליום השלישי ולא אמר לרבי ע"י. אלא גלוי היה לפניו דעתו של משה, ולפיכך משאמר לו 'ליום השלישי' חזר ואמר 'היום ומחר', כדי שיהא ברצונו של משה רבינו להתלות במדרשו ולא יהא כמעביר על דבריו במה שאמר 'ליום השלישי', אבל לא שיהא משה רבינו מוכרח לדרוש כן, כי אפילו בחצי היום שייך לומר 'היום ומחר'. (רמב"ן שבת פז, ועוד).
 ע"ע בבאור הענין בספר התודעה — חג השבועות.

— יתכן ולכך אמר להם משה רבינו לישראל היו נכנים לשלשת ימים, ולא אמר כדברי הקב"ה ליום השלישי — כי לשון זו סתומה וניתנת להתפרש בשתי משמעויות; להתכוון ליום השלישי או להתכוון לשלשה ימים, ולפי שלא היה בטוח אם יסכים הקב"ה עמו אם לאו, אמר להם לשון המשתמעת לשתי פנים. (עפ"י הנצי"ב — לעיל).
 ע"ע: חכמה ומוסר לרש"ז זיז — ח"א קג.

'בההיא קאמר רבי יוחנן משום דמעיקרא נמי בני פריה ורביה נינהו' — התוס' ועוד ראשונים (כאן ובסנהדרין נט) פרשו שבניהם נקראים על שמם, אך לא שנצטוו במצות פריה ורביה. ואולם יש סוברים שבן נח מצווה על פריה ורביה. (ע' בתוס' תגיגה ב: ד"ה לא, במהרש"א ובהגהות מים חיים שם; חדושי הנצי"ב — בכורות מז. ובהעמק שאלה — ברכה קסה, ב; ספר הזכרון לר"צ הכהן — עשה א סופ"א; זכר יצחק ח"א לב; אגרות משה אה"ע ח"ד פח, א; בית ישי קו הערה ב.

א. אחותו ארוסה — רבי מאיר ורבי יהודה אומרים: מטמא לה (הקרובה), רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: אין מטמא לה. (אשר לא היתה...).

א. הלכה כרבי יוסי ורבי שמעון לגבי רבי מאיר ורבי יהודה. (עפ"י רמב"ם — אבל ב, ט ובכס"מ; רי"ד ורי"א^ז).

ב. נכנסה לחופה וידוע שלא נבעלה — כתב הרמב"ן שדינה בענייננו כארוסה, ולרבי מאיר ורבי יהודה מטמא לה. ואין הדבר מוסכם. (ע' בשאר ראשונים ובערוך לנר).

ב. ארוסה שנתגרשה — אפילו לרבי יוסי ורבי שמעון, מטמא לה (הקרובה). ואף על פי שאינה ראויה לכהן גדול [ולר"ש כל שאין ראויה לכהן גדול אין מטמא לה, כגון מוכת עץ], זו ריבה הכתוב, כי לא נעשה מעשה בגופה).

כתב הרמב"ן שהוא הדין נכנסה לחופה וודאי לא נבעלה, אם נתגרשה — מיטמא לה לדברי הכל.

ג. אנוסה ומפותה — אין מטמא לה. (ולאחתו הבתולה).

ד. מוכת עץ — אין מטמא לה. דברי רבי שמעון (הבתולה). אבל לדברי רבי מאיר ורבי יוסי מטמא לה. (אשר לא היתה לאיש — מי שהוייתה על ידי איש, יצאה זו).

אין הלכה כרבי שמעון במוכת עץ אלא כרבי מאיר ורבי יוסי שמטמא לה. (רי"ד; כסף משנה — אבל ב, ט).

ה. בוגרת — מטמא לה. דברי כל אדם. (הקרובה אליו — לרבות).

קא. גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד — מהי לכהונה?

רבי שמעון בן יוחאי אומר: גיורת שנתגיירה כשהיא פחותה מבת שלש שנים ויום אחד כשרה לכהונה. (וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכס. והרי פינחס עמהם. אבל מבת שלש שנים, אפילו ודאי לא נבעלה, כיון שראויה ליבעל — אסורה). וחכמים חולקים. (החיו לכס — לעבדים ולשפחות). אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי שמעון בן יוחאי, שכן הורה רבי למעשה. ואילו רב נחמן בר יצחק הורה לכהן אחד שנשא גיורת פחותה מבת שלש שנים, שחייב להוציאה. (וכן פסקו הרי"ף והרא"ש ועוד).

דף סא

קב. האם מתי עכו"ם מטמאים בטומאת אהל ובמגע ובמשא?

רבי שמעון בן יוחאי אומר: קברי עובדי כוכבים אינם מטמאים באהל (ואתן צאני... אדם אתם — ואין הם קרויים 'אדם', ונאמר אדם כי ימות באהל...). אבל במגע ובמשא לא נתמעטו, ומטמאים (רבינא). התוס' כתבו שאין הלכה כרבי שמעון, שרשב"ג חולק עליו (באהלות יח, ט) והלכה כמותו במשנתנו. ואולם הרמב"ם פסק כרבי שמעון. וכן פסק בספר יראים (שיא, מובא בהג"מ אבל ג), וכתב עוד שרשאי כהן ונזיר ליטמא לעכו"ם מת, אף במגע ובמשא. (וע' בבאור דבריו בחדושי הגר"ד בנגיס ח"ב לא, ה).

קג. מה הדין במקרים הבאים?

- א. אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול.
 - ב. שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כהן גדול.
 - ג. כהן גדול שמת אחיו ללא בנים.
- א. אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול — יכנס. (יקח אשה). וכן היה מעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומנהו המלך להיות כהן גדול וכנסה.
- ב. שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כהן גדול, אף על פי שעשה בה מאמר הרי זה לא יכנס. (יקח אשה — ולא יבמה).
- ג. כהן גדול שמת אחיו — חולץ ולא מייבם, בין שנפלה מן הנישואין, שאסורה עליו ב'לאו' ועשה, בין מן האירוסין שאינה אלא ב'לאו'. (באופן הראשון אסורה ביבום מהתורה, שאין עשה דוחה ל"ת ועשה. ובאופן השני — מדרבנן, גזרה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה. ואם בעלו קנו ונפטרת צרתה. לעיל כ).

קד. א. האם מותר לאדם לישא איילונית או אשה שאינה בת בנים?

- ב. איזוהי 'אשה זונה' שנאסרה לכהן?
 - ג. האם מותר לכהן הדיוט ולכהן גדול לישא קטנה?
 - ד. מי שיש לו בנים, האם מותר לו ליבטל מאשה ומפריה ורביה?
- א. לא ישא אדם איילונית אלא אם יש לו אשה או בנים, משום פריה ורביה.

ב. נחלקו תנאים מהי הזונה האמורה בתורה; —

לדברי רבי אליעזר, 'זונה' כשמה — אשת איש שזינתה תחת בעלה.

לרבי עקיבא: המופקרת לזנות, ואפילו פנויה.

לרבי מתיא בן חרש: כל שנבעלה בעילת איסור, אפילו הלך בעלה להשקותה (לאחר שקינא לה ונסתרה) ובא עליה בדרך — עשאה זונה.

לרבי יהודה: זונה זו איילונית. (אכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו — כל ביאה שאין בה פירצה [ולא תבוא לעולם לכלל פירצה, להוציא קטנה. תוס'], אינה אלא בעילת זנות).

וחכמים אומרים: אין זונה אלא גיורת ומשוחררת, ושנבעלה בעילת זנות (רש"י: כגון ישראלית הנבעלת לפסול לה. תוס': דוקא מחייבי כריתות ולא מחייבי לאוין).

רבי אלעזר אומר: אפילו פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה. אמר רב עמרם: אין הלכה כרבי אלעזר. (והלכה כחכמים).

ג. לרבה, כהן הדיוט מותר לישא קטנה, מלבד אם ננקוט כרבי יהודה שאילונית היא זונה וגם ננקוט כרבי

מאיר שחושש למיעוט, אם כן יש לחוש שמא הקטנה תימצא איילונית. ולפירוש רבא בדברי רבי אליעזר, אפילו אם אין חוששים לכך אסור לכהן לישא קטנה, כי חוששים שמא תתפתה ותזנה עליו.

כהן גדול — לפירוש רב פפא בדברי רבי אליעזר, לא ישא קטנה משום שנאמר אשה או בתולה. ומבואר בגמרא שאם אין אביה מקדשה אסור מטעם אחר, שהרי אינה מקודשת מהתורה אלא לכשתגדל ונמצאת אז בעולת עצמו.

ד. לסתם מתניתין, מי שיש לו בנים, יכול לבטל מפריה ורביה. ואעפ"כ אמר שמואל שאסור לו לעמוד ללא

אשה שנאמר לא טוב היות האדם לבדו. ונפקא מינה שאין חייב למכור ספר תורה לישא אשה בת בנים אלא יכול לישא אשה שאינה בת בנים.

ואמרו שרבי יהושע חולק ואומר, נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו (בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים).

א. אף לתנא דמתניתין, צדדו התוס' שמצוה לישא בת בנים אלא שאינו צריך למכור ספר תורה בשביל כן.

ב. מבואר מדברי הרמב"ן שדין זה, להמשיך לעסוק בפריה ורביה גם כאשר יש לו בנים, אינו חובה ממש שכופים עליה, והנמנע אינו נקרא 'עבריין'. וע' בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד לב, ג) שלא מצינו חולקים על כך, וכתב להתיר לאדם שכבר קיים פריה ורביה, שאם ההריון או גידול הילדים קשה על אשתו, מותר להם לדלג על הימים שראויה להתעבר בהם. ואולם שימוש במוך אסר אם לא במקום סכנה. ע"ש.

דפים טא — טב

קה. בכמה בנים מתקיימת מצות פריה ורביה?

לתנא דמתניתין, בית שמאי אומרים: בשני זכרים מתקיימת מצות פריה ורביה (למדו מבני משה, שלאחר שנולדו לו שנים פירש מן האשה). ובית הלל אומרים: זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם. לרבי נתן, בית שמאי אומרים שני זכרים ושתי נקבות (למדו מקין והבל ותאומותם, ולאחר הריגת הבל הוצרכו להשלים על ידי שת). ובית הלל אומרים זכר ונקבה. ולדעת תנא אחר בשם רבי נתן, בית שמאי אומרים זכר ונקבה, ובית הלל אומרים או זכר או נקבה (כי די בקיום לשבת יצרה). הלכה כתנא דמתניתין וכבית הלל — זכר ונקבה.

דף טב

קו. א. היו לו בנים בגיותו ונתגייר — האם קיים בהם מצות פריה ורביה?

ב. היו לו בנים ומתו או נמצאו סריסים — האם קיים מצות פריה ורביה?

ג. האם בני עכו"ם מתיחסים לאבותם? ומה הדין בעבדים?

ד. אלו הנהגות והלכות נאמרו בסוגיתנו אודות יחס האישה לביתו?

א. היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר — רבי יוחנן אמר: קיים פריה ורביה, שהרי יש לו בנים. וריש לקיש אמר: לא קיים, גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. [וכיוצא בזה נחלקו לענין נחלה, האם הבן שיוולד לאחר הגירות דין בכור יש לו אם לאו]. הלכה כרבי יוחנן. (פוסקים).

ב. היו לו בנים ומתו בחייו ללא שהניחו בנים אחריהם — רב הונא אמר: קיים פריה ורביה. ורבי יוחנן אמר: לא קיים. והשיבו על רב הונא מדברי הברייתא המפורשים, שאם מת אחד מהבנים או נמצא סריס — לא קיים פריה ורביה.

למדו חכמים מן המקראות שבני בנים הרי הם כבנים, והוא הדין לבני הבנות או בנות הבנות — שאם מת האב, עומד בנו במקומו לענין קיום מצות פריה ורביה של הזקן. ונחלקו אביי ורבא האם בת הבן עומדת במקום אביה. (והלכה כרבא שהבת עומדת במקום אביה, שהרי נאמר לשבת יצרה והאיכא).

ולכל הדעות אם מת אחד מבני הזקן ללא בנים, ולבן השני נולדו בן ובת, אין אלו השנים עומדים במקום האחד שמת ללא בנים.